

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

**СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ**

**ЗБІРКА
НАУКОВИХ ПРАЦЬ**

до 80-річчя доктора історичних наук, професора,
заслуженого діяча науки і техніки України, лауреата
Державної премії України в галузі науки і техніки
Марії Федорівни Дмитрієнко

ЧИСЛО 26–27

КИЇВ–2015

УДК 930-2
ББК Т 2

Затверджено до друку Вченою радою Інституту історії України НАН України.
Протокол № 4 від 28 квітня 2015 р.

Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірка наукових праць до 80-річчя доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки Марії Федорівни Дмитрієнко / Відп. ред. Г.В. Боряк; Упорядник: В.В. Томазов. — К.: НАН України, Інститут історії України, 2015. — Число 26–27. — 528 с.

Збірка наукових праць розрахована на фахівців у галузі спеціальних знань історичної науки, архівних, бібліотечних, музейних працівників, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів гуманітарного профілю.

Редакційна рада:

д.і.н., проф., акад. НАН України В.А. Смолій (голова),
д.і.н., проф., член-кор. НАН України Г.В. Боряк (відп. ред.),
д.і.н., проф. Я.В. Верменич, д.і.н., проф. І.Н. Войцехівська, д.і.н., проф. О.І. Гуржій,
д.і.н., проф. М.Ф. Дмитрієнко, д.і.н., проф., член-кор. НАН України Л.А. Дубровіна,
д.і.н., член-кор. НАН України М.Ф. Котляр, д.і.н. Ю.В. Легун, д.і.н., проф. Г.В. Папакін,
д.і.н., проф., член-кор. НАН України О.П. Реєнт, д.і.н., проф. О.С. Рубльов.

Редакційна колегія:

д.і.н., проф., член-кор. НАН України Г.В. Боряк (відп. ред.),
к.і.н. В.В. Томазов (заст. відп. ред.), к.і.н. О.А. Алфьоров (відп. секретар).

Упорядник:

к.і.н. В.В. Томазов.

Рецензенти:

- доктор історичних наук, проф. Г.Д. Казьмирчук;
- доктор історичних наук, проф. І.Б. Матяш;
- доктор історичних наук, проф. Я.С. Калакура.

Автори вміщених статей та матеріалів висловлюють власну думку, що не обов'язково співпадає з поглядами членів редколегії, і несуть відповідальність за дотримання наукової етики та достовірність наведених фактів.

У разі передруку статей із даної збірки узгодження з редколегією обов'язкове.

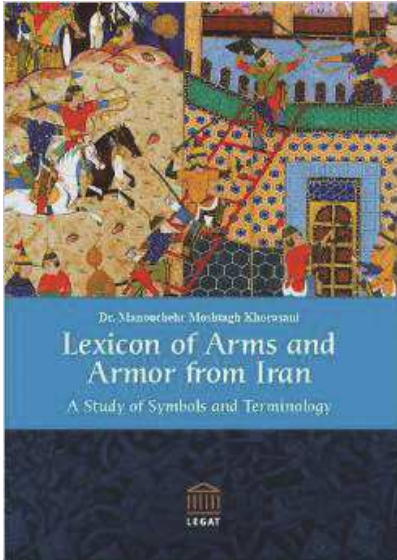
Видання внесено Вищою атестаційною комісією України до переліку наукових фахових видань зі спеціальності «історичні науки» (постанова президії ВАК України від 6.10.2010, № 1–05/6).

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 6934 від 04.02.2003 р. видане Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України.

ISSN 2307-3144

© Автори, 2015

© Інститут історії України НАН України, 2015

Рец. на кн.: *Manoucher Moshagh Khorasani. Lexicon of Arms and Armor from Iran: A Study of Symbols and Terminology. — Tübingen, Germany: Legat Publishers, 2010. — 560 pages.*

Рецензована книга є другою великою працею знаного фахівця в галузі історії іранської зброї та військового спорядження М.М. Хорасані. Вихід його попередньої монографії «Arms and Armor from Iran» став справжньою науковою подією — наразі це єдина праця з таким значним обсягом залучених джерел, цілком присвячена історії холодної зброї та обладунків давньої Персії.

Поява «Лексикона» є логічним продовженням цієї фундаментальної роботи, наступним кроком автора, вірного своїй кон-

цепції дослідження зброї в усій складності її історичного розвитку.

Вивчення історичної термінології аж ніяк не можна вважати вдячною справою для науковця, адже вона вимагає опрацювання величезної кількості писемних джерел, надзвичайно ретельного, прискіпливого відбору необхідного матеріалу. Зайве говорити, що вихідний продукт такої праці нагадує верхівку айсберга: для укладання словника історичної термінології слід провести справді титанічну роботу. Насамперед, цим пояснюється надзвичайна рідкість подібних досліджень, як у зброєзнавстві, так і спеціальних історичних дисциплінах у цілому. Зазвичай, науковці воліють уникати спеціалізованих праць, аналізуючи історичну термінологію в додатках до своїх розвідок. Власне, в Україні за останні десятиліття можемо згадати лише одне дослідження такого типу, виконане на належному науковому рівні, — «Уніформологічний словник» Є. Славутича¹, один із розділів якого присвячений назвам історичної зброї. Щодо пов'язаної зі зброєю історичної термінології давнього Ірану та й усього Близького та Середнього Сходу загалом, фундаментальні праці такого рівня досі були відсутні. У зв'язку з цим слід віддати шану науковій сміливості та наполегливості М.М. Хорасані, який зумів довести до завершення цю надскладну роботу.

Як і перша книга, «Лексикон» написаний англійською мовою, що відкриває йому найширші перспективи для опанування світового наукового ринку.

¹ *Славутич Є.В.* Військовий костюм в Українській козацькій державі: Уніформологічний словник / Відп. ред. Г.В. Борjak. — К., 2012. — 171 с.

Праця М.М. Хорасані вже традиційно для нього починається з мапи Ірану та хронологічної таблиці правлячих династій.

З розділу «Подяки» можна дізнатися, що в роботі використані матеріали з провідних музейних та бібліотечних установ Ірану. У написанні «Лексикона» брало участь чимало іранських і західних фахівців, що не дивно, адже таке дослідження вимагає найвищого рівня міжнародної й міжгалузевої наукової інтеграції.

Основній частині передують чотири вступні статті (с. 11–25), написані знаними європейськими та іранськими фахівцями. Кожна з них присвячена військовій історії давньої Персії та, водночас, є оцінкою наукового внеску доктора М.М. Хорасані.

Вступна частина завершується статтею самого автора, де він обґрунтовує актуальність дослідженої проблематики та описує хід своєї праці над книжкою.

Наступний розділ присвячений принципам лексичної організації «Лексикона». Оскільки використані в роботі матеріали охоплюють три періоди історії мови — Давній (Авеста), Середній (Пахлаві) та Новий, необхідно було укласти детальні фонетичні таблиці транскрибування давніх термінів.

В окремому розділі розглядаються засадничі писемні джерела, на яких ґрунтується «Лексикон». Цей корпус складається з близько 70 найменувань. Серед них — класичні епічні твори, як «Шахнаме» Фірдоусі, поезії Рудакі, Тусі та інших перських митців епохи Середньовіччя, знаних географів, філософів, математиків, дослідників-енциклопедистів давніх часів, відомих суспільних, політичних та військових діячів. У хронологічному відношенні ці тексти охоплюють період IX–XIX ст.

Дослідник також використав сучасні напрацювання, залучивши один із найновіших тлумачних словників перської мови А. Денкходи.

Основний матеріал книги (с. 59–477) розташований за літерами латинського алфавіту та проілюстрований чорно-білими світлинами, репродукціями й малюнками. Поряд із кожним транскрибованим терміном наведено оригінальне написання перською та зазначені писемні джерела. Автор здійснив короткий лінгвістичний аналіз термінів, виділяючи й тлумачучи лексичний зміст їхніх частин.

Далі в текстах статей визначені історичні значення термінів та наведені більш розлогі пояснення відповідно до цитованих писемних джерел.

Статті охоплюють широкий спектр військової термінології — від конкретних найменувань різновидів зброї й військового оснащення до техніки їх використання та більш широких понять, пов'язаних із теорією військової справи.

Не оминув автор і проблематику зброєзнавчої класифікації при розгляді назв зброї. Так, при аналізі знаменитого «шамшир» (с. 345–346), дослідник звертає увагу на той факт, що в західній історіографії цим терміном прийнято позначати шаблю з клинком високої кривизни, плавно звуженого до вістря, клинуватого в перерізі, без долів. Окрім того, клинок такої зброї не переобтяжений декором, що зазвичай обмежується одним-двома невеликими таушово-

ними золотом картушами. М.М. Хорасані зауважує, що в Ірані історичний термін «шамшир» ніколи не використовувався для розрізнення окремих типів мечів або шабел, а означав довгоклинкову зброю взагалі. Широке значення терміна найкраще продемонстровано на подальших сторінках праці, де розглянуто понад двісті історичних визначень, нерозривно пов'язаних із поняттям «шамшир» (с. 349–372).

Подібна різноманітність спостерігається й щодо назв іншої зброї. Так, похідні від терміна «табар» (сокира) не тільки позначають самі різновиди бойових сокир («табарзін» — сідельна сокира, «табарзін-екеран» — важка сідельна сокира тощо), спосіб носіння, навіть характер оздоблення, але й бойові техніки їх використання (с. 379–382).

Справжньою окрасою «Лексикона» є вміщений наприкінці кольоровий каталог предметів зброї та військового спорядження. Представлені предмети залучені з приватних колекцій, Військового музею Тегерану та Інституту музеїв Боньяда (Іран), колекції Гірінжеллі (Італія). Зразки супроводжуються детальною атрибуцією: наведено загальну характеристику, датування, матеріали та ремісничі техніки, опис декору та переклад клинкової епіграфіки, конкретні параметри. Світлини виконано в кількох ракурсах зі збільшенням окремих важливих фрагментів. Окремі з цих зразків вперше вводяться до наукового обігу.

До важливих недоліків «Лексикона» слід віднести відсутність історіографічного апарату з переліком писемних джерел та відомостями про їхню згадку у зв'язку з термінами в словникових статтях, що життєво необхідно в подібній праці. Розуміння складності такого завдання, що вимагає величезної кропіткої роботи, не звільняє автора від необхідності її здійснення. Адже саме зазначений недолік наразі не дозволяє словнику зайняти місце повноцінного наукового довідкового видання, залишаючи його серед спеціальних історичних досліджень. Сподіваємося, ця робота з часом буде виконана й словник посяде належне йому місце в ряду найбільш видатних праць такого роду.

Попри недоліки, зауважимо, що книга вже ввійшла до золотого фонду сучасного зброєзнавства й має бути в бібліотеці кожного дослідника історичної зброї Середнього Сходу. Укотре слід відзначити високий науковий рівень викладу матеріалу, незмінно притаманний усім працям іранського дослідника. Наразі маємо роботу, яка заповнює велику білу пляму в студіях із військово-історичної термінології давнього Ірану й дає гідний приклад дослідникам зброї країн Європи та Нового Світу, де розвідки подібного рівня й обсягу залишаються привілеєм науковців інших галузей знань.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ**

ЗБІРКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ
до 80-річчя доктора історичних наук, професора,
заслуженого діяча науки і техніки України,
лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки
Марії Федорівни Дмитрієнко

ЧИСЛО 26–27

Редактор: *Г. Калиниченко*

Науково-організаційне забезпечення:
В. Томазов, Г. Калиниченко, О. Алфьоров, А. Торопцева

Комп'ютерна верстка: *С. Блащук*

Підписано до друку 15.04.2015 р. Формат 70x100/16.
Ум. друк. арк. 30,6. Обл. вид. арк. 25,5.
Наклад 300 прим. Зам. 26.2015 р.

Поліграф. д-ця Ін-ту історії України НАН України
Київ-1, вул. Грушевського, 4